

THE ISSUE OF GENEALOGICAL HERITAGE IN THE MIRROR OF TOURISM ANTHROPOLOGY

Asror Kayumov

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Tashkent Institute of Economics and Pedagogy

Tashkent, Uzbekistan

Email: asrork3@yandex.ru

ABOUT ARTICLE

Key words: Genealogy, identities, ethnic identity, oral history, family history, genealogy, genealogical identity, genealogical tourism, sacred dynasties, lineage.

Received: 27.02.25

Accepted: 01.03.25

Published: 03.03.25

Abstract: This article examines the unique tradition of preserving one's dynasty, family, and clan genealogies in written or oral form in Uzbek society based on genealogical materials. It is revealed that the preservation and practice of genealogical traditions is a unique social phenomenon, especially for Turkic peoples, and that the memory of family and ancestors is a factor in the development of genealogical tourism.

GENEALOGIK MEROS MASALASI TURIZM ANTROPOLOGIYASI KO'ZGUSIDA

Asror Kayumov

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: asrork3@yandex.ru

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Shajara, o'zliklar, etnik identiklik, og'zaki tarix, oila tarixi, genealogiya, genealogik o'zlik, genealogik turizm, sakral sulolalar, nasl nasab.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek jamiyatida o'z sulolasi, oilasi, urug'i shajaralarini yozma yoki og'zaki tarzda saqlab qolishning o'ziga xos an'anasi genealogiyaga oid materiallar asosida yoritib berilgan. Genealogik an'ananing saqlanishi va amalda bo'lish ayniqsa, turkiy xalqlar uchun o'ziga xos ijtimoiy hodisa ekanligi, oila, ajdodlar yodi genealogik turizmning rivojlanish omili ekanligi ochib berilgan.

ПРОБЛЕМА ГЕНЕАЛОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В КОНТЕКСТЕ АНТРОПОЛОГИИ ТУРИЗМА

Асрор Каюмов*Кандидат исторических наук, доцент**Ташкентский институт экономики и педагогики**Ташкент, Узбекистан**E-mail: asrork3@yandex.ru*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Генеалогия, идентичности, этническая идентичность, устная история, семейная история, генеалогия, генеалогическая идентичность, генеалогический туризм, священные династии, родословная.

Аннотация: В данной статье рассматривается уникальная традиция сохранения в письменной или устной форме своих династических, семейных и родовых генеалогий в узбекском обществе на основе генеалогических материалов. Выявлено, что сохранение и практика генеалогических традиций является уникальным социальным явлением, особенно для тюркских народов, а также, что память о семье и предках является фактором развития генеалогического туризма.

O'zbek jamiyati ijtimoiy-madaniy hayotida XX asrning oxirlaridan milliy, etnik, diniy, hududiy identiklikning uyg'onishi, jamoaviy va shaxsiy o'zlikni anglash hissi shakllana boshlashi o'zliklarning tarixiy, madaniy, genetik ildizlarini izlashga intilishni yuzaga keltirdi. Albatta, ajdodlar haqidagi ma'lumotlar bir qancha avlodlar ichida o'z o'rnini izlash, shaxsga o'zining yo'qolgan o'zligini tiklashga, "Men kimman? Mening ildizlarim qayerda? kabi savollarga javob olishga yordam beradi. Bu savollar genealogik meros masalasini yuzaga chiqaradi.

O'zbek jamiyatida ijtimoiy-diniy tabaqalar, hukmron va mulkdorlar hamda etnik jamoalarda uzoq tarixiy davrlar mobaynida o'z sulolasi, urug'i shajaralarini yozma yoki og'zaki tarzda saqlab qolishning o'ziga xos an'anasi mavjud bo'lgan. Bu holat ayniqsa, turkiy xalqlar uchun o'ziga xos fenomenal hodisa bo'lib, yozma manbalarda, tarixiy hujjatlarda aks etgan hamda folklor namunalari, afsona va rivoyatlarda saqlanib qolgan. Bu kabi genealogik meros hamisha turli o'zliklarni namoyon etish omili bo'lgan.

O'zbekiston va umuman O'rta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan etnoijtimoiy manzara – shajaraga oid turli genealogik rivoyatlarni, tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, og'zaki tarixni o'rganish asosida yanada oydinlashadi. Masalan, o'zbek oilalarida yetti ota ajdodini bilish an'anasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, o'zi mansub bo'lgan xalq, elat an'alarini saqlanib qolishiga va provardida turli-tuman o'ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik g'oyalari, o'ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi turli tarixiy davrlarda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

Tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar tahliliga ko'ra, genealogik o'zlik masalasini o'rganishda nafaqat etnik omil, balki diniy-ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko'ra, muayyan izlari bugungi kungacha saqlanib qolgan va tarixiy o'zaklariga tayanib ma'lum darajada tiklanib borayotgan o'zliklar – etnik, diniy, sulolaviy, kasbiy, ijtimoiy, hududiy va boshqa o'zlik ko'rinishlaridan kelib chiqib, etnik, diniy va ijtimoiy-sakral sulolalar bilan bog'liq o'zliklar yaqqol ajralib turadi.

Bugungi kunda aynan mana shu omillar oila qadriyatlarini, o'zi mansub bo'lgan xalq, elat an'analarini saqlanib qolishiga, va provardida turli tuman o'ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik g'oyalari, o'ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi jamoaviy o'ziga xosliklarning saqlanib qolishiga sabab bo'lgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi davrda milliy, etnik, ijtimoiy va diniy o'zliklarning tiklanishi fonida genealogik identiklik, shajaraga doir xotiralar tiklana boshladi. Jamiyatdagi barcha ijtimoiy qatlamlarda ajdodlar ildizi, moddiy va madaniy merosi, qon-dosh jamoalarining tarixiy taqdiri bilan qiziqish, uni o'rganish, qondoshlar bilan topishish, ajdodlari yashagan yurti borib qo'rish istagi paydo bo'la boshladi. Hatto taqdir taqozosi bilan tug'ilgan joyidan ayro, uzoq xorijiy yurtlarga ketgan ko'plab Vatandoshlarimiz o'z qondoshlari, ota-bobolari yurtlariga tashrif buyurib, qon-qarindoshlarini topishga harakat qilishi bu sayyohlikning yangi yo'nalishi – genealogik turizmning rivojlanishiga olib keldi.

Turizmning ajdodlari xotirasini o'rganishga qiziqgan sayyohlardan tashkil topgan segmenti – genealogik yoki ildiz turizmi deb ataladi. Bu nasl -nasab sayyohlari o'z o'tmishlari bilan bog'lanish va “ota-bobolari izidan yurish” uchun ajdodlari yurtiga sayohat qilishadi (Ferg K. and Page S. 2000).

Genealogik turizm rivojlanayotgan soha bo'lasa-da, tarixda bir muncha vaqt ommaviy emmigratsiyani boshidan kechirgan va shuning uchun butun dunyo bo'ylab katta diaspora hamjamiyatiga ega bo'lgan mamlakatlarda ko'proq mashhur bo'lgan. Genealogik turizm ayniqsa Irlandiyada mashhur bo'ldi. Qayd etilgan nasl-nasab turizmi bo'yicha 2000-yilda orolga 116 000 shajara sayyohlari tashrif buyurganligi sababli eng yuqori cho'qqiga chiqdi. 2009 yilda Shotlandiyada nasl-nasabi bo'yicha sayyohlarni jalb qilish uchun “uyga qaytish” festivali o'tkazilgan.

1976 yilda Aleks Xeylining “Ildizlar: Amerika oilasining dostoni” nomli eng ko'p sotilgan kitobi nashr etilgandan so'ng, ko'plab afro-amerikaliklar va Amerikadagi boshqa afrikalik diasporalar o'zlarining an'anaviy Afrika vatanlariga sayohat qilishga intildilar. Genealogiya sayyohlari ko'pincha ota-bobolarining nasl-nasabini kuzatishda ishtirok etadilar; tarixiy

yozuvlarga raqamli kirish, shuningdek, soʻnggi yillarda DNK tadqiqotlari koʻpayib borayotgan odamlarga ota-bobolarining vatanlarini aniqlash imkonini berdi.

Oila, sulolalar va ularning genealogik oʻzligi masalalarini ilmiy jihatdan oʻrganish ayniqsa, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSh, Rossiya, Turkiya, Qozogʻiston kabi mamlakatlarning ilmiy markazlarida ancha rivojlangan va qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Buyuk Britaniyaning Qirolicha Meri Universitetida Katrin Nesh rahbarligida genealogik identiklik, irlandiyaliklarning kelib chiqishi, nasabnoʻmalari, identikligi borasida tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda Avstraliya, Kanada, Yangi Zelandiya va Qoʻshma Shtatlardagi Yevropaliklar va koʻpincha irlandlar genealogik identikligining saqlanib qolishi masalasi oʻrganilgan.

Shu bilan birgalikda oʻtgan asrning 90-yillaridan oila nasablarini oʻrganishda irsiyat fani – genetika ham kirib keldi. Bu fan yoʻnalishida hozirgi davrdagi turli xalqlarning oʻtmishdagi oʻzaro genetik bogʻliqligi masalasi, avlodlar va ajdodlar oʻrtasidagi shajara zanjirini tiklashda DNK molekulalaridan oilaviy tarix hujjatlari sifatida foydalanish tajribalari qoʻllanilmoqda. Bu oʻz-oʻzini identifikatsiya qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, uning yordami bilan nasabnoʻmaning yetishmayotgan baʼzi sahifalarini, hattoki, yozma manbalar umuman boʻlmagan davrlarga tegishli jihatlarini ham tiklash imkoniyatlari kengayaadi (Nash C. 2002, 2017, Gilroy P. 1991, Зыев Ю.А. 1967, 1981, Исмагулов О.И. 1977, Алпысбесулы М. 1999).

Markaziy Osiyo xalqlarida ijtimoiy-diniy tabaqalar, hukmron va mulkdorlar hamda etnik jamoalarda uzoq tarixiy davrlar mobaynida oʻz sulolasi, urugʻi shajaralarini yozma yoki ogʻzaki tarzda saqlab qolishning oʻziga xos anʼanasi mavjud boʻlgan. Bu holat ayniqsa, turkiy xalqlar uchun oʻziga xos fenomenal hodisa boʻlib, yozma manbalarda, tarixiy hujjatlarda aks etgan hamda folklor namunalarida, afsona va rivoyatlarda saqlanib qolgan. Bu kabi genealogik meros hamisha turli oʻzliklarni namoyon etish omili boʻlgan. Ayniqsa, XX asrning boshlariga qadar oʻzbek, qozoq, qirgʻiz, turkman va qoraqalpoqlarning rang-barang ijtimoiy stratifikatsiyasi va urugʻchilik tizimi fonida rivojlangan genealogik identiklik masalasi kam oʻrganilgan muammolardan biridir.

Oʻzbekiston va umuman Oʻrta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan etnoijtimoiy manzara – shajaraga oid turli genealogik rivoyatlarni, tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, ogʻzaki tarixni oʻrganish asosida yanada oydinlashadi. Masalan, oʻzbek oilalarida yetti ota ajdodini bilish anʼanasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, oʻzi mansub boʻlgan xalq, elat anʼanalarini saqlanib qolishiga va provardida turli-tuman oʻziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab boʻlgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik gʻoyalari, oʻziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi turli tarixiy davrlarda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

O'zbekistonda o'zbeklarning urug'chilik tizimi, "92 bovli" o'zbek urug'lari, etnotoponimlar etnik tarix va etnogenez kontekstida hamda diniy sakral oila vakillari, hukmdorlar, taniqli ma'riftparvarlarning faoliyati va shajaralari ma'lum darajada o'rganilgan. Ammo hozirgi kungacha yozma va og'zaki tarzda saqlanib kelayotgan genealogik merosni o'rganilishini yetarli deb bo'lmaydi. Aslida genalogiya va identiklik kabi bu ikki yo'nalish uyg'unligi asosida turli o'zliklarning tarixiy ildizlari, vorisiyligi hamda o'zlikni anglashdagi ta'sirini yanada chuqurroq o'rganish mumkin (Zerubavel E. 2011).

Genealogik tadqiqotlar asosida insonlarning "kimligi" va "qaerdan kelganligi"ni aniq bilishga bo'lgan izlanish asosida iloji boricha shajara zanjirining boshida turgan ajdodlarining etnik mansubligi va ijtimoiy mavqeiga aniqlik kiritiladi. Genealogiya nasl-nasab zanjiri bilan bog'langan "oila daraxti" ya'ni, aniq va oldindan belgilangan jamoaviy o'ziga xoslikni ham ko'rsatib beradi. Shu bilan birga, u "haqiqiy" identifikatsiyani ya'ni, bir familiya, urug' yoki etnik kelib chiqishning birligi bilan oila daraxti diapazonini, uning tarixiy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarini tahlil qiladi.

Professor Katrin Nesh yozganidek, "genealogiya – bu o'z-o'zini tasavvur qilish va shaxsiy o'ziga xoslik haqidagi haqiqat kafolatlarini birlashtiradigan amaliyotdir. Shajaralar va oila daraxtlari esa genlar, genetika, nasl-nasab, etnik kelib chiqishi haqidagi ilmiy va ommabop fikrlar o'zaro ta'sirining ramziy diagrammasidir" (Nash.C. 2002).

Buyuk Britaniyalik genealog Terrik Fithning yozishicha, "oila nasabnomasi bir xil familiya va qondoshlikka ega bo'lgan odamlardan iborat bo'lib, odamning onalik nasliga emas, balki umumiy erkak ajdoddan erkak avlodlarga tutashuvchi genetik bog'lamlar bo'lib, uni erkak va ayolning barcha avlodlarini o'z ichiga olgan umumiy qondoshlik diagrammasi bilan aralashtirib yubormaslik kerak (Terrick V.H. Fitzhugh. 1988.).

Shu o'rinda Terrik Fitxning faoliyatiga to'xtalib o'tsak. U 1943 yilda "Genealogist" jamiyatiga qo'shildi va 1952 yilda "Havaskor tarixchi" jurnaliga asos soldi, hozirda "Mahalliy tarixchi" nomi bilan tanilgan va Britaniya mahalliy tarix assotsiatsiyasi tomonidan nashr etilgan va uning birinchi muharriri edi. U nafaqaga chiqqandan so'ng professional genealogist bo'ldi va Genealogist, Arxivdagi genealogist va tadqiqotchilar (Genealogists va Record Agents) uyushmalariga asos solgan.

Genealogiya oilalar, oilalar tarixi va ularning nasl-nasabini aniqlashni o'rganadi. Genealoglar oila haqida ma'lumot olishda oila a'zolarining qarindoshligi va nasl-nasabini ko'rsatish uchun og'zaki suhbatlar, tarixiy yozuvlar, genetik tahlil va boshqa yozuvlardan foydalanadilar. Natijalar ko'pincha diagrammalarda ko'rsatiladi yoki hikoyalar sifatida yoziladi.

Oila tarixi sohasi nasabnomadan kengroq bo'lib, nafaqat nasl-nasabni, balki oila va jamiyat tarixi va biografiyasini ham qamrab oladi.

Oila yoki urug' shajaralarini o'rganishda birinchi navbatda tadqiqotchi uchun yozma manbalar bilan birgalikda etnografik materiallar muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta o'rganilishi maqsad qilingan oila yoki urug' genealogiyasini tuzishda shu oila yoki urug' vakillari bilan chuqurlashtirilgan intervyu olish ya'ni, ularning kelib chiqishi, o'zini anglashi, ajdodlari haqidagi og'zaki ma'lumotlar yozib olinadi. Ularning shajara daraxti tuziladi. Axborotchilar qanchalik ajdodlari haqidagi shajaralar va ularning kelib chiqishi borasidagi artefaktlar, moddiy ashyolar, rivoyatlarni keltira olsa tarixiy-madaniy bog'liqlikni aniqlash imkoniyatlari shunchalik ko'proq bo'ladi.

O'zbeklarda lokal-hududiy birliklar, urug'-aymoq (avlod, to'p, urug')lar kabi turli o'zliklardan iborat ijtimoiy-madaniy tuzilmalar hamda ularda bir tarixiy makon va zamonda umumiy madaniy birlik negizidagi turli o'zliklarning namoyon bo'lishi omili bo'lgan oila shajaralari va urug'larga bo'linish tizimi saqlanib qolgan.

O'zbekiston va umuman O'rta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan bu kabi etnoijtimoiy manzara turli shajaraga oid genealogik rivoyatlarni tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, og'zaki tarixni shakllanishiga sabab bo'lgan. Masalan, o'zbek oilalarida yetti otasini, ajdodini bilish an'anasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, o'zi mansub bo'lgan xalq, elat an'alarini saqlanib qolishiga va provardida turli tuman o'ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik g'oyalari, o'ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi jamoaviy o'ziga xosliklarning saqlanib qolishiga sabab bo'lgan.

Oila va urug' shajaralarini xon avlodlariga yoki shunga o'xshash hukmron sulola avlodlari bilan bog'lash, mashhur turkiy xalqlar etnonimlari bilan bog'lash, lokal joy nomlari bilan bog'lash, diniy silsilalar bilan bog'lash bularning barchasi sulolaviy yoki urug'chilik asosida o'zlikni anglashga olib kelgan.

Shajaraga oid meros va ajdodlar haqidagi xotiraning tiklanishi, xo-rijdagi o'zbeklar va umuman vatandoshlarning ota-bobolari tug'ilib o'sgan yurt, qarindoshlarini topish va farzandlariga tanishtirish maqsadida O'zbekistonga tashrif buyurishi genealogik turizmning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Feng K. and Page S. 2000. An exploratory study of tourism, migration-immigration nexus: Travel experience of Chinese residence in New Zealand. Current Issues of Tourism, 3(3), 246-281.

2. Gilroy, P. (1991). "It ain't where you're from, it's where you're at...": The di-alectics of diasporic identification. *Third Text: Third World Perspectives on Contempo-rary Art & Culture*, 13, 3-16.
3. Nash C. (2017). *Genealogical Relatedness: Geographies of Shared Descent and Difference*. *Genealogy* vol. 1, (2).
4. Nash Catherine. *Genealogical identities//Environment and Planning D: Society and Space* 2002, volume 20, pages 27-52.
5. Terrick V.H. Fitzhugh. 1988. *How to Write a Family History* (Alpha Books, Sherborne, Dorset) - P.13.
6. Zerubavel E. *Ancestors and Relatives: Genealogy, Identity and Com-munity*. Oxford: Oxford University Press. 2011, 238 pp.
7. Zokirov, B. (2024). The role of national-cultural traditions and intangible cultural heritage in the development of ethno tourism. *Science and innovation*, 3(Special Issue 46), 794-796.
8. Одилов, Б. (2024). Некоторые комментарии о возможностях развития этнотуризма (на примере наманганской области, янгикурганского района). *Science and innovation*, 3(Special Issue 46), 507-510.
9. Алпысбесулы М. *История Казахстана в казахском шежире (Ме-сто ше-жире в изучении истории)*. Автореф. дисс. канд. ист. наук. Рес-публики Казахстан, Караганда, 1999.
10. Зувев Ю.А. *Историческая проекция казахских генеалогических преда-ний//Казахстан в эпоху феодализма (Проблема этнполитической истории)*. Ал-маты, 1981.
11. Исмагулов О.И. *Этническая геногеография Казахстана*. – Ал-маты. Наука, 1977.